

VIAȚA COTIDIANĂ ÎN ULTIMII ANI AI DICTATURII LUI NICOLAE CEAUȘESCU (1980-1989)

Gabriel-Stelian CONSTANTIN¹

Cuvinte-cheie: *împrumut; alimente; industrie; agricultură; demolări.*

Keywords: *loan; food; industry; agriculture; demolitions.*

Rezumat: Tema prezentării noastre a fost impusă de constatarea că, la trei decenii de la căderea regimului comunist, tinerii de 30 de ani, chiar și cei peste această vârstă, obișnuiți cu bunăstarea de astăzi, cu accesul rapid și neîngrădit la informație și cu drepturile oferite de cadrul democratic nu știu ce a însemnat viața de zi cu zi a părinților sau bunicilor lor în ultimii ani ai dictaturii ceaușiste. În același timp, unele persoane de vârsta a treia manifestă o oarecare nostalgie a vremurilor din perioada comunistă, deși nu au făcut parte din nomenclatura de partid.

Plecând de la premisa că „istoria nu poate fi nici rechizitoriul acuzării și nici pledoaria apărării”, așa cum aprecia ilustrul și regretatul istoric Dinu C. Giurescu, ne propunem să reconstituim cadrul vieții cotidiene din perioada 1980-1989, marcat de numeroase neajunsuri, restricții, interdicții și umilințe, cu scopul de a aduce în atenția tinerilor momente pe care generațiile precedente le-au trăit într-o epocă de tristă amintire și de a le reaminti, pe de altă parte, celor care astăzi regretă vremurile de dinainte de 1989, vicisitudinile regimului comunist.

Realitatea cotidiană din ultimii ani ai dictaturii lui Nicolae Ceaușescu dezvăluie un adevăr dureros: demnitatea umană era desconsiderată într-o manieră greu de exprimat în cuvinte, în condițiile în care românii erau obligați să suporte umilințe de neimaginat într-o societate care se îndrepta spre secolul al XXI-lea: nerespectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, imposibilitatea procurării alimentelor de bază sau a produselor de igienă personală, frigul din locuințe, participarea la mitingurile-spectacol prin care era exacerbât cultul personalității, pierderea locuințelor ca urmare a demolărilor masive sau a implementării directivei privind „sistematizarea satelor”, controlul vieții private prin interzicerea avortului, teama de Securitate, organul represiv al P.C.R. Toate acestea au condus la acumularea unor tensiuni sociale care au răbufnit în decembrie 1989.

Abstract: *The departure point of this topic consisted in the assertion that, three decades after the fall of the communist regime, the 30-year-old people, and even those over this age, who are accustomed to the well-being they are enjoying nowadays, to the quick and unrestricted access to information, and to the rights provided by the democratic background, are not aware of the day-by-day life that their parents or grandparents lived in the last years of Ceausescu's dictatorship.*

---

1. Muzeul Municipiului București; e-mail: gabrielconstantin@rocketmail.com.

At the same time, some of the elder people feel a certain nostalgia for the times of the communist period, although they were not part of the party nomenclature.

Based on the assumption that „history can neither be the indictment of the accusation, nor the plea of the defense”, as stated by the illustrious and regretted historian Dinu C. Giurescu, we intend to reconstitute the daily life of the period between 1980 and 1989, marked by countless shortcomings, restrictions, interdictions and humiliations, with the aim to bring to the attention of the young generation moments from the life of the previous generations, experienced in a time of sad remembrance, and to remind, on the other hand, to those who are now regretting the times before 1989, the hardships they had to endure during the communist regime.

The daily reality of the last years of Nicolae Ceausescu's dictatorship reveals a painful truth: human dignity was disregarded in a manner which is difficult to express in words, if we think that the Romanians were forced to endure humiliations hard to imagine in a society heading for the 21st century: violation of the fundamental rights and freedoms of man, the impossibility to procure basic food or personal hygiene products, the lack of home heating, the compulsory participation to rallies that turned into shows that exacerbated the cult of personality, the loss of homes following massive demolitions or the implementation of the party directive on „systematization of villages”, the control of the private life by forbidding the abortion, the fear of the Securitate, the repressive body of the Romanian Communist Party. All these elements have led to the build-up of social tensions that flared up in December 1989.

Situația financiară a României

Decizia țărilor membre O.P.E.C. de a majora prețul petrolului și tulburările politice din Iran, soldate cu înlăturarea șahinșahului Reza Pahlavi Aryamer și cu preluarea conducerii țării de către ayatollahul Khomeini, au afectat major industria românească, în cadrul căreia ramura petrochimică deținea o pondere semnificativă, reușind să dezvolte o capacitate de prelucrare a petrolului de 34 milioane tone pe an, care depășea nivelul producției interne de materii prime (Scurtu, 2011, p. 324). În același timp, pe fondul înrăutățirii situației economice la nivel mondial, creditorii internaționali ai țării noastre, respectiv Fondul Monetar Internațional (F.M.I.) și Banca Mondială, înăspresc politica de acordare a creditelor și își rezervă dreptul de a condiționa aprobarea împrumuturilor de restructurarea industriei energofage, fapt care, în opinia lui Nicolae Ceaușescu, era interpretat ca un „amestec în treburile interne” și, în același timp, o obligație privind recunoașterea adoptării unei politici economice greșite. Drept urmare, acesta decide, la sfârșitul anului 1981, restituirea datoriei externe a României (Ibidem, p. 300). În acel moment, țara noastră avea un grad de îndatorare de 10,1 mld. de dolari, iar valoarea totală a creditelor angajate era de 6,9 mld. de dolari, dintre care 5,4 mld. la bănci comerciale și 1,5 mld. la F.M.I. (Ibidem, pp. 329-330). Hotărârea de a restitui datoria externă a României a avut consecințe dezastruoase asupra nivelului de trai al românilor în ultimul deceniu al regimului comunist, aceștia fiind constrânși să suporte restricții severe în ceea ce privește bunurile alimentare și confortul din locuința proprie.

Lipsa alimentelor de bază

Rambursarea datoriei externe a presupus creșterea excesivă a exporturilor și reducerea drastică a importurilor, prioritară devenind obținerea de valută, iar pentru atingerea acestui obiectiv românii au fost obligați să îndure raționalizarea produselor alimentare: carne, ouă, unt, lapte, pâine, ulei, zahăr și altele (Banu, 2012, p. 60).

Degradarea vieții sociale a însemnat nu numai lipsa alimentelor, ci și a bunurilor de igienă personală, precum: pastă de dinți, lame de ras, detergenți, vată medicinală, săpun etc. În toamna anului 1989, românii nu mai puteau cumpăra carne sau preparate din carne fără buletinul de identitate (Ibidem, pp. 59-60).

Penuria alimentelor de bază a fost însoțită de scăderea temperaturii în apartamente, măsură luată pentru menținerea industriei energofage prin sacrificarea confortului populației. Guvernul stabilește că temperatura în apartamente pe timp de iarnă trebuie să fie de 18°C, dar, în realitate, aceasta se situa undeva între 12-14°C. Vorbim practic de un atentat la sănătatea populației, întrucât lipsa căldurii nu afecta doar locuințele particulare, ci și creșele, grădinițele și, mai grav, maternitățile (Ibidem, p. 48).

Restricțiile

Viața cotidiană la mijlocul anilor 1980 era dominată de un sentiment de frustrare acută, deoarece românii din mediul urban se puteau muta în blocuri noi, în care nu beneficiau însă de căldură, gaze și electricitate pe măsura nevoilor lor și puteau să-și achiziționeze – cu sacrificii financiare însemnate – automobile, însă nu puteau să circule cu ele atât cât și-ar fi dorit, din cauză că benzina era raționalizată (20 l/lună), iar circulația mașinilor pe drumurile publice se realiza alternativ în funcție de numărul de înmatriculare (numerele cu soț într-o duminică, iar cele fără soț în duminica următoare). Totodată, muncitorii erau responsabili de neîndeplinirea planului de stat și de slaba calitate a produselor realizate în fabrici, iar țăranimea era amenințată cu pierderea gospodăriei, în urma procesului de „sistematizare a satelor”, și era forțată să îndeplinească o serie de obligații aberante, precum efectuarea unui anumit număr de zile de muncă pentru Cooperativa Agricolă de Producție și realizarea cotelor. Totodată, în mediul rural, unde se presupune că existența produselor alimentare nu ar fi trebuit să constituie o problemă, se ajunsese la un trai de subzistență, țăranii fiind nevoiți să vină în marile centre urbane pentru a-și procura hrana (Scurtu, 2011, p. 327). Nu în ultimul rând, intelectualitatea se confrunta cu o serie de restricții, plecând de la imposibilitatea procurării de cărți și reviste de specialitate, până la interzicerea participării la congrese ținute în străinătate (Ibidem, pp. 149-150). De asemenea, oamenii de cultură erau obligați să-și înregistreze mașinile de scris la Miliție, pentru a fi depistați cei care erau implicați în acțiuni de protest prin răspândirea de manifeste anticomuniste, România fiind singura țară din lagărul comunist care a introdus această măsură (Ibidem, p. 327; Stanciu, 2012, pp. 366-371).

Alimentația științifică și rațională

Deși populația avea grave probleme în ceea ce privește procurarea hranei, iar în apartamente, creșe, grădinițe și școli domnea frigul, autoritățile comuniste erau preocupate să asigure românii un stil de viață sănătos rezultat dintr-o alimentație adecvată. Astfel, în anul 1984, a fost adoptat *Programul de Alimentație Științifică a Populației* (Georgescu, 1992, p. 290), care își propunea să combată obezitatea și să asigure o „dietă” rațională și științifică prin reducerea consumului mediu de hrană în rândul populației de la 3.300 la 3.000-2.800 de calorii/ zi (Stanciu, 2012, p. 376). Caracterul cinic al acestui program rezultă din însăși rațiunea prin care era fundamentat, de vreme ce își propunea să „contribuie la menținerea în condiții optime a stării de sănătate, la eliminarea unor boli degenerative și chiar la prelungirea *substanțială* (s.n.) a duratei medii de viață”, în condițiile în care românii abia mai găseau pe piață carne, unt sau ouă, ca să nu mai vorbim de portocale, banane, mandarine sau alte fructe exotice, care deveniseră un lux. Or, a cere unei populații înfometate să adopte o dietă bazată pe studii „științifice” era pur și simplu un act de cinism și de dispreț. De asemenea, caracterul fals al acestui document reiese din modul în care au fost calculați indicatorii privind consumul de calorii, prin raportare la nivelurile înregistrate în alte state europene, unde populația nu întâmpina dificultăți în privința alimentației. Nu în ultimul rând, autoritățile comuniste țineau să-și manifeste „generozitatea” față de români în ceea ce privește alocarea unui consum de 3.000/ 2.800 de calorii/ zi, arătând că „Organizația Națiunilor Unite recomandă țărilor europene, cu o climă și o structură a alimentației apropiate de România, un număr de 2.650 de calorii sau chiar mai puțin” (Ibidem, p. 377). În concluzie, putem spune că *Programul de Alimentație Științifică a Populației* constituie un instrument cu ajutorul căruia se poate evalua calitatea precară a vieții sociale în România anilor 1980 și care consacra o politică de stat bazată pe restricții multiple.

Securitatea

Viața cotidiană a românilor din ultimul deceniu al regimului comunist era impregnată de o teamă majoră generată de aparatul represiv numit Securitate. Între Securitate și regimul comunist era o strânsă legătură, în condițiile în care comunismul nu putea să existe fără Securitate, și nici Securitatea nu se putea menține fără comunism. În rândul populației exista sentimentul că Securitatea „știe tot” (Burakowski, 2016, p. 350). Era suficientă o singură convorbire cu un ofițer de Securitate pentru ca o anumită persoană să fie anchetată – uneori omorâtă în bătaie, așa cum s-a întâmplat cu inginerul Gheorghe Ursu, ai cărui asasini au fost achitați recent de către justiția română inamovibilă – sau redusă la obediență prin amenințări voalate cu pierderea locului de muncă sau cu repercusiuni asupra familiei.

„Sistematizarea satelor” și „revoluția agrară”

Deciziile aberante luate de către Nicolae Ceaușescu în anii '80 nu au ocolit nici populația rurală, amenințată atât cu pericolul „sistematizării satelor”, cât și cu așa-numita „revoluție agrară”.

Procesul de „sistemizare” a satelor însemna desființarea satelor mici și mutarea locuitorilor în centre comunale nou-amenajate, în care erau construite blocuri cu 3 sau 4 etaje. Până în anul 2000, dintr-un total de aproximativ 13.100 de sate, 7.500 urmau să dispară. Practic, acest proiect magalomanic afecta viața a 4 mil. de cetățeni care ar fi fost obligați să renunțe la habitatul lor tradițional, să își piardă proprietatea și să se mute în localitățile indicate de organele de partid (Scurtu, 2011, pp. 343-344).

La începutul deceniului nouă al secolului trecut, Nicolae Ceaușescu considera că în centrul preocupărilor sale trebuia să se afle agricultura, sector economic neglijat în anii în care accentul fusese pus pe dezvoltarea industriei. Drept urmare, în februarie 1981, cu ocazia desfășurării celui de-al doilea Congres al consiliilor de conducere ale unităților agricole socialiste, acesta lansa teza „*revoluției agrare*”, care, în limbajul de lemn al epocii, însemna „folosirea cu maximum de randament a suprafețelor, ridicarea fertilității solului, mecanizarea lucrărilor, utilizarea irigațiilor și pregătirea profesională la standarde înalte a personalului” (Giurescu, Ștefănescu, Țiu, 2010, pp. 103-104). Rezultatele au demonstrat eșecul acestei politici, în condițiile în care nu numai că nu s-a atins randamentul scontat, dar au fost luate și o serie de măsuri care s-au răsfrânt, în ultimă instanță, asupra populației rurale, obligată să muncească la C.A.P. mai multe zile și să accepte atât înlocuirea plății în bani cu cea în produse, având la bază un mod de calcul care nu ținea cont de valoarea pieței, cât și așa-numitele cote către stat (păsări, animale, produse) (Scurtu, 2011, p. 149). În anul 1989, cele 4.200 de C.A.P.-uri înregistrau datorii și arierate către stat în valoare de 117 mld. de lei (Giurescu *et alii*, 2010, p. 105).

Lipsa de viziune, adoptarea planurilor anuale prin care era estimată o producție nerealistă, raportările false privind cantitatea recoltelor obținute, precum și măsurile coercitive luate împotriva producătorilor agricoli au asigurat falimentul agriculturii, unul dintre sectoarele vitale ale economiei românești, ceea ce explică penuria de alimente de la sfârșitul anilor '80. Spre deosebire de noi, Ungaria, o țară supusă aceleiași ideologii comuniste, în care a fost aplicată aceeași rețetă a colectivizării, a adoptat o strategie inteligentă în domeniul agriculturii, asigurând o anumită autonomie producătorilor locali prin limitarea centralismului excesiv. Astfel, producția agricolă a avut un randament sporit, mediul urban nu a cunoscut sincope în aprovizionarea cu bunuri alimentare, iar populația rurală a beneficiat de o situație materială prosperă.

Demolările

27 februarie 1968. În cadrul ședinței Comitetului Executiv al Comitetului Central se stabilește ca „nimeni să nu aibă dreptul să demoleze o casă fără aprobare”; este avansată necesitatea „urgentării elaborării legii pentru apărarea proprietății”; se constată că „nu există niciun fel de respect pentru apărarea proprietății. În niciun oraș din lume nu se apucă să se demoleze, să se dea străzi jos, când sunt zeci de mii de oameni care se plâng că n-au locuință” (Giurescu, 2010, p. 45).

4 martie 1977. România este zgduiță de unul dintre cele mai puternice cutremure din istoria sa. Între cele două momente, despărțite de un interval de nouă ani, Ceaușescu, nimeni

altul decât cel care rostise cuvintele de mai sus în ședința C.C. din 27 februarie 1968, trece de la apărarea proprietății la un plan masiv de demolare, folosind ca pretext distrugerile provocate de mișcarea telurică. Acest fapt a însemnat pentru București distrugerea unei părți însemnate a patrimoniului arhitectural și istoric, odată cu dispariția, printre altele, a Bisericilor Enei, Sf. Vineri și Cotroceni, precum și a Mănăstirii Văcărești (Scurtu, 2011, p. 325). Pentru construirea Casei Poporului a dispărut un cartier întreg – Uranus. De asemenea, au fost demolate numeroase locuințe particulare, pentru a permite construirea unor blocuri cu 8 sau 10 etaje. Totodată, la nivelul întregii țări, statisticile arată că, până în decembrie 1989, 29 de orașe au cunoscut o remodelare a zonei centrale în proporție de 85-90% în spiritul arhitecturii din perioada ceaușistă, iar în alte 37 s-au înregistrat demolări masive. Retorica comunistă justifica necesitatea demolărilor prin creșterea nivelului de trai sau prin reducerea decalajelor dintre sat și oraș, însă ceea ce urmărea în realitate era dispariția proprietății individuale, întrucât „*omul nou*” nu trebuia să aibă conștiința individualității, el trebuia integrat într-o colectivitate amorfă, în cadrul căreia putea fi supravegheat îndeaproape.

Disidența

În contextul social al anilor '80, când populația era terorizată de Securitate, când cenzura se înăsprise, iar grija vieții de zi cu zi predomina în raport cu alte preocupări, au existat totuși voci care, din interiorul țării, au criticat diferite aspecte de natură ideologică, politică, economică și morale ale societății românești din acea perioadă, sfidând aparatul represiv al statului comunist.

Printre disidenții care s-au ridicat împotriva dictaturii ceaușiste îi amintim pe: Doinea Cornea, Dorin Tudoran, Radu Filipescu, Gabriel Andreescu, Mircea Dinescu și Gheorghe Ursu, acesta din urmă anchetat și ucis de Securitate la 17 octombrie 1985 pentru „vina” de a consemna într-un jurnal dificultățile vieții cotidiene, în care își exprima concepția sa anticomunistă. Cazul său a devenit cunoscut după Revoluția din 1989, iar Gheorghe Ursu reprezintă unul dintre simbolurile victimelor opresiunii comuniste din România (Scurtu, 2011, p. 328; Burakowski, 2016, pp. 339-340; Tismăneanu, 2006, p. 371). Recent, justiția română i-a achitat pe asasinii lui Gheorghe Ursu, ofițerii de Securitate Marin Pârvulescu și Vasile Hodiș.

Proteste

Pe lângă vocea disidenților, în anii '80 s-au remarcat și protestele, fie că vorbim despre inițierea unor demersuri scrise, fie că vorbim despre mișcări sindicale. La 19 octombrie 1981 era înregistrat un protest, semnificativ prin amploare, al minerilor din orașul Motru, provocat de măsura raționalizării consumului de pâine (Tismăneanu, 2006, p. 354). La Iași, în februarie 1987, izbucnea un protest al studenților față de condițiile de viață din căminele în care locuiau (Scurtu, 2011, p. 355). Iar la 15 noiembrie 1987 a avut loc protestul muncitorilor de la Uzina de Autocamioane „Steagul Roșu” din Brașov (Burakowski, 2016, pp. 339-340).

Alt gen de protest a fost denumit „disidență intrasistemică”, generat de *Scrisoarea celor 6* foști lideri comuniști – Gheorghe Apostol, Constantin Pârvulescu, Alexandru

Bărlădeanu, Corneliu Mănescu, Silviu Brucan și Grigore Răceanu – care, încurajați de politica de *glasnost* lansată la Moscova de către Mihail Gorbaciov, au criticat măsurile luate pe plan intern de către Nicolae Ceaușescu, fără să-și exprime opoziția față de instituțiile și practicile sistemului comunist. Cu toate acestea, demersul lor a reprezentat un moment unic în cultura politicii românești din perioada comunistă, în condițiile în care mai mulți lideri ai P.C.R. puneau în discuție justetea măsurilor luate de către Nicolae Ceaușescu (Tismăneanu, 2006, p. 620).

Natalitatea

Odată cu decizia de a crește sporul demografic al României, astfel încât populația să ajungă la 25 mil. de locuitori la începutul anilor 2000, viața privată a numeroase familii din România a devenit un calvar. Decretul nr. 770/ 1966 incrimina avortul pentru femeile care aveau mai puțin de trei copii (apoi numărul copiilor a crescut la patru), fiind considerat legal doar avortul care era efectuat într-o unitate medicală (Scurtu, 2011, p. 324). Dat fiind că anticoncepționalele erau interzise în țara noastră, pentru multe familii sarcina a reprezentat o adevărată traumă, în condițiile în care decizia de a nu păstra copilul presupunea riscuri majore pentru viitoarea mamă, chiar cu prețul vieții. Femeile erau puse în situații umilitoare, din cauza controlului periodic efectuat pentru identificarea persoanelor care făceau avort ilegal. Au existat cazuri dramatice, când multe femei și-au provocat avortul riscându-și nu numai sănătatea, ci chiar viața. Din această perspectivă, este dificil de precizat numărul femeilor care au suferit complicații în urma întreruperilor de sarcină sau al copiilor care au rămas orfani, ori al celor abandonati. Eșecul politicii demografice este ilustrat de sporul demografic înregistrat în anul 1988, care a fost de 108.000 de nașteri la o populație de aproape 23 mil. de locuitori, inferior celui înregistrat în 1966, ultimul an în care avortul a fost legal, respectiv 116.000 de nașteri pentru o populație de 19 mil. de locuitori (Ibidem, p. 605).

Cenzura

Cenzura viza politica editorială a publicațiilor și emisiunilor, precum și conținutul filmelor și al spectacolelor, iar înăsprirea ei în perioada de dinainte de Revoluția din decembrie 1989 frizează absurdul; orice subiect care putea fi interpretabil sau orice sintagmă prin care se făcea aluzie la cuplul prezidențial era supus cenzurii, iar folosirea unor cuvinte, precum „întuneric”, „frig”, „foame”, „moș”, „babă”, „moarte”, „cruce”, „preot”, „frică”, „portocale”, „banane”, „cafea”, era interzisă în programele radio-tv sau în cărți (Ibidem, p. 504).

În condițiile în care sursele interne de informare erau supuse cenzurii, iar programul Televiziunii Române, redus la două ore pe zi de luni până vineri, conținea ode partidului și „conducătorului iubit”, românii ascultau posturile de radio „Europa Liberă” sau „Vocea Americii” și se uitau la canalele TV din Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria sau U.R.S.S., unde puteau urmări filme, spectacole de divertisment și mai ales competiții internaționale sportive, cele mai căutate fiind campionatele mondiale de fotbal (Scurtu, 2011, p. 330).

Cultul personalității

La mijlocul anilor 1980, cultul personalității avea o dimensiune fără precedent în istoria noastră, reușind să depășească formele dezvoltate anterior în cadrul P.C.R. (Georgescu, 1992, p. 285). Era o modalitate prin care se încerca, pe de o parte, să se mascheze lipsa de legitimitate a lui Nicolae Ceaușescu, eșecul politicii economice și criza socială, iar, pe de altă parte, să se realizeze captarea energiilor populației într-un sens care să excludă manifestările necontrolate. Nu mai puțin adevărat este că fenomenul cultului personalității a fost susținut de o cohortă de pseudointelectuali și carieriști de profesie. Data de 26 ianuarie, ziua de naștere a lui Nicolae Ceaușescu, era o ocazie pentru desfășurarea unor ceremonii grandioase închinată „geniului” conducătorului statului. Ziarele, televiziunea și radioul se întreceau în hiperbole menite să elogieze realizările președintelui. Pe 26 ianuarie 1986, în paginile ziarului „Scânteia”, oficiosul P.C.R., apăreau titluri precum „Întreaga națiune îl sărbătorește pe marele erou al țării”, „Marele arhitect” sau „Scumpa oră din ianuarie” (Tismăneanu, 2006, p. 112).

Treptat, cultul personalității se extinde și asupra soției conducătorului statului, Elena Ceaușescu, considerată „femeia-mamă”, un om de cultură de o inestimabilă valoare, „savant de renume mondial”, doctor în științe chimice, membră a Academiei R.S.R. și a mai multor academii.

Situația din celelalte țări comuniste

Adevărata dimensiune a crizei economice și sociale care domina viața cotidiană în ultimii ani ai dictaturii lui Nicolae Ceaușescu nu poate fi înțeleasă dacă nu ne raportăm la situația internă din celelalte țări comuniste. În funcție de unele particularități specifice fiecărui stat comunist din Europa, putem identifica o criză politică, determinată de lipsa de legitimitate a regimurilor comuniste, și o criză economică din care rezulta o criză socială majoră.

U.R.S.S.

La mijlocul anilor 1980, Uniunea Sovietică traversa o criză economică majoră cu consecințe grave în plan social: penurie de alimentele de bază, scăderea speranței de viață la bărbați (în raport cu anii '70), de la 67 de ani la 62 de ani, în condițiile în care pe plan mondial, inclusiv în țările din lumea a treia, speranța de viață înregistra o tendință de creștere, subfinanțarea sistemului medical și al celui de învățământ, creșterea mortalității infantile de la 3% la 7%, extinderea malnutriției pe un segment social tot mai larg, generalizarea corupției și dublarea consumului de alcool (Tănase, 1999, p. 16). Conștientizând gravitatea situației, noul lider de la Moscova, Mihail Gorbaciov, tânăr, instruit, având o nouă mentalitate în raport cu predecesorii săi, care îi permitea o altă abordare în ceea ce privește criza de sistem nu doar din interiorul țării sale, ci și din celelalte state comuniste, decide să reformeze partidul comunist prin intermediul politicii de *glasnost* și *perestroika*, convins fiind că astfel puteau să fie salvate Uniunea Sovietică și comunismul (Tănase, 1999, p. 30). În această cheie trebuie interpretate vorbele rostite de către Gorbaciov în urma unei întâlniri cu liderul est-german Erich Honecker: „Cel care reacționează cu întârziere este pedepsit de viață” (Scurtu, 2009, p. 116).

Bulgaria

La mijlocul anilor 1980, Bulgaria era condusă de către Todor Jivkov, lider al Partidului Comunist Bulgar încă din 1954, a cărui politică a fost subsumată necondiționat liniilor trasate de la Kremlin, cu excepția adeziunii la *perestroika*, conform noii viziuni exprimate de la răsărit. Societatea bulgară se confrunta cu o gravă criză economică din cauza lipsei de modernizare a industriei, care, în linii mari, rămăsese cu aceeași structură după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Todor Jivkov încerca să mascheze dificultățile economice prin atacuri la adresa minorității turce, minoritate care reprezenta 10% (1 mil. de persoane) din totalul populației (Tănase, 1999, pp. 100-101).

Albania

Albania a cunoscut o politică de izolare impusă de către șeful statului, Enver Hodja, timp de patru decenii (1944-1985). În anul 1985, când șeful statului s-a stins din viață, 80% din populație trăise exclusiv sub conducerea lui, iar 67% dintre albanezi locuiau în mediul rural. Pentru aceștia, orașul constituia o zonă inaccesibilă, în condițiile în care albanezul de rând, născut la sat, nu părăsea arealul natal și nu intra în contact cu persoane străine, iar lumea din jur era formată din membrii familiei sale și locuitorii satului. Enver Hodja lăsa moștenire o țară închisă, aflată pe ultimul loc în ceea ce privește gradul de sărăcie al țărilor comuniste (Ibidem, p. 101).

Republica Federativă Iugoslavia

Iugoslavia deceniului nouă al secolului trecut era bântuită de fantoma lui Iosip Broz Tito. În anul 1984, când se împlineau patru ani de la dispariția lui Tito, era adoptată o lege care pedepsea profanarea memoriei acestuia, iar două noi orașe s-au adăugat celorlalte șase care îi purtau deja numele (Ibidem, p. 90).

Șocul petrolier din anii '70 a afectat major economia, iar datele statistice înregistrate la începutul deceniului următor reflectă o realitate dură: în anul 1982, datoria externă este de 18 mld. dolari, iar în 1985 ajunge la 21 mld. dolari; șomajul atinge 16% în 1985; inflația crește galopant, de la 100% în 1985, la 250% în 1988. În 1986 au loc 1.570 de greve, iar în 1987, Iugoslavia solicită reeșalonarea datoriei externe (Ibidem, p. 91).

Atâta timp cât s-a aflat la conducerea statului, Tito a reprimat orice formă de naționalism sau autonomie, însă, după dispariția sa și mai ales odată cu diminuarea pericolului privind o invazie sovietică, au apărut tensiuni interetnice, religioase și culturale, accentuate de dificultățile economice. Situația tensionată existentă în Iugoslavia în acei ani este reflectată sugestiv de o glumă care circula la Belgrad și care, într-un fel, anunța războiul sângeros pe care l-a cunoscut teritoriul fostei republici federative după 1990: „Slovenii s-au ales cu colecția de limuzine, croații au luat iahturile, iar noi, sârbii, ne-am ales cu coșciugul” (Ibidem, p. 90).

Ungaria

Ungaria a reprezentat un model economic de succes care a asigurat un nivel de trai ridicat, grație prezenței la conducerea Partidului Muncitoresc Socialist Ungar a ramurii moderate, pragmatice și reformiste conduse de către János Kádár. Impus de

sovietici după dramaticile evenimente care au zguduit societatea maghiară în 1956, János Kádár s-a dovedit un lider comunist vizionar, a cărui politică a asigurat pacea socială prin adaptarea cunoscutului slogan stalinist „*cine nu este cu noi este împotriva noastră*” la formula „*cine nu este împotriva noastră este cu noi*” (Ibidem, p. 120). În plan economic, Kádár și-a asumat implementarea unui vast program de reforme intitulat *Noul Mecanism Economic* (N.E.M.), care a permis ca, în anul 1981, în Ungaria să existe mii de mici întreprinderi private cu caracter familial, asociativ sau cooperatist, ca parte a așa-numitei „economii secundare”. Însă succesul politicii lui Kádár l-a reprezentat agricultura, care, deși a cunoscut fenomenul colectivizării (încheiată în anul 1961), a beneficiat totuși de o anumită autonomie ce a asigurat o producție constantă și o situație materială prosperă pentru populația rurală. Dezvoltarea Ungariei din anii 1980 a reprezentat un model demn de urmat pentru Moscova, odată cu venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov. Nu întâmplător, noul lider de la Kremlin a efectuat prima sa vizită oficială la Budapesta.

Polonia

În Polonia exista o tensiune socială pe fondul situației economice dificile exprimate prin creșterea rapidă a datoriei externe, de la 25,5 mld. dolari în 1981, la 33,5 mld. dolari în 1985 și la 37,6 mld. dolari în 1987. În paralel, se înregistrează o pauperizare rapidă și extinsă a populației, care a generat exodul a 600.000 de polonezi în Occident, cei mai mulți având o calificare superioară (Ibidem, p. 116). În aceste împrejurări apare sindicatul „Solidaritatea” care reușește să provoace, în cele din urmă, căderea comunismului în această țară.

Cehoslovacia

La începutul anilor 1980, Cehoslovacia era condusă de către Gustáv Husák, impus la vârful puterii după „Primăvara de la Praga”, un conservator neostalinist, ostil oricărei schimbări în privința ideologiei și a politicii pe care trebuiau să le urmeze partidul, care a condus țara cu o mână de fier.

Nici Cehoslovacia nu a fost scutită de dificultăți economice apărute din cauza randamentului scăzut al productivității muncii, blocajului economic sau a producției pe stoc. Consecința s-a văzut imediat în P.I.B., care a scăzut în 1981 cu 0,2%, iar în 1982 – cu 2% (Ibidem, pp. 132-133).

Speranța schimbării a venit din partea societății civile, care, prin vocea intelectualilor disidenți, propunea crearea unui „polis paralel”, adică formarea unui micro-nucleu social situat în afara structurilor oficiale, alcătuit din elemente sociale cu profesii diferite: lideri sindicali, reprezentanți ai Bisericii, studenți, conducători din administrația locală. Expresia acestei mișcări a fost *Charta '77*. Semnatarii ei (238 de persoane la data apariției, număr care a crescut până la 1.800 în anul 1989) declarau că nu erau o organizație, că nu urmăreau scopuri politice și cereau respectarea Constituției Cehoslovaciei și a Acordului de la Helsinki în privința drepturilor omului și a liberei circulații a ideilor și a oamenilor. La acest document au aderat segmente diferite ale societății: comuniști reformatori, lideri ai „Primăverii de la Praga” (Zdenek Mlynar, ex-membru al Biroului Politic, Jiri Hayek,

fost ministru de Externe), stângiști (Petr Uhl), social-democrați, anticomuniști, scriitori (Václav Havel), catolici, protestanți, muncitori.

După venirea la putere a lui Gorbaciov, după semnalul dat de acesta privind inițierea reformelor și mai ales după declarația liderului de la Kremlin, potrivit căreia Armata Roșie se va abține de la orice acțiune externă pentru menținerea la putere a unui guvern comunist, Gustáv Husáks-a simțit direct vizat și s-a văzut pus într-o postură nouă și dificilă: legitimitatea sa era subminată chiar de către Moscova. Era liderilor comuniști conservatori, incapabili să se adapteze noilor realități, reticenți la *perestroika*, se încheiase, iar criza de sistem pe care o traversa regimul comunist de la est la vest impunea preluarea puterii de către oameni proveniți din eșaloanele inferioare ale partidelor comuniste, capabili să salveze ceea ce, de fapt, s-a dovedit că nu putea fi salvat prin reformă: comunismul. În această cheie trebuie interpretate cuvintele rostite de către șeful diplomației sovietice, Ghenadi Gherasimov, care, întrebat de un jurnalist în anul 1987, ce diferență există între reformele cerute în timpul „Primăverii de la Praga” și *perestroika*, a răspuns scurt: „19 ani!” (Tănase, 1999, pp. 137-138).

Republica Democrată Germană

Dificultățile economice ale anilor 1980 au fost depășite cu ajutorul resurselor financiare vest-germane, care, spre sfârșitul deceniului nouă al secolului trecut, atingeau cifra de 15% din P.I.B.-ul statului est-german. Astfel, muncitorul din R.D.G. a beneficiat de un nivel de trai ridicat și nu a fost atras de acțiuni sindicale similare celor din Polonia (Ibidem, pp. 143-144).

Ceea ce impresionează neplăcut este dimensiunea aparatului de securitate numit *Stasi*, care, spre sfârșitul regimului comunist în R.D.G., avea 97.000 de angajați, fiind a doua instituție, după armată, ca număr de salariați. Totodată, 6 milioane de cetățeni au avut dosar de urmărire la Stasi (Ibidem, p. 145).

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

- Banu, F., 2012, „Amorsarea” *Revoluției. România anilor '80 văzută prin ochii Securității*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște.
- Burakowski, A., 2016, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989. Geniul Carpaților*, ediția a II-a, Polirom, Iași.
- Tismăneanu, V., 2006, *Comisia Prezidențială Pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, f.e., București.
- Georgescu, V., 1992, *Istoria românilor*, Humanitas, București.
- Giurescu, D.C. (coord.), Ștefănescu, A., Țiu, I., 2010, *România și Comunismul. O istorie ilustrată*, Corint, București.
- Scurtu, I., 2009, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*, Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, București.
- Scurtu, I., 2011, *Politică și viață cotidiană în România în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*, Editura Mica Valahie, București.
- Stanciu, C., 2012, *Documente fundamentale ale regimului comunist din România (1948-1989)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște.
- Tănase, S., 1999, *Miracolul Revoluției*, Editura Humanitas, București.